

Az idősek

Bevezetés

Amikor az esélyegyenlőség téma szóba kerül, a legtöbben nem gondolnak az idősekre, mint a hátrányos megkülönböztetést elszenvedő egyik célcsoportra. Leggyakrabban a fogyatékkal élőkre, a kisebbségekre és a nemek közötti egyenlőtlenségre gondolnak.

Az esélyegyenlőségi szempontok érvényesítését az európai közösségi politikában elsődlegesen gazdasági és foglalkoztatáspolitikai érdekek vezérelték, ám fokozatosan teret nyert az a felismerés is, amely szerint az esélyegyenlőség elvének pusztán hivatkozása önmagában nem képes a már meglévő egyéb társadalmi egyenlőtlenségeket felszámolni. Az egyenlőtlenségek viszont negatívan befolyásolják az országok gazdasági teljesítményét és versenyképességét. Az emberi jogi normák térnyerésével párhuzamosan az esélyegyenlőségi szempontok fokozatosan középpontba kerültek, velük együtt az életkor alapú diszkrimináció is. Az Európai Unió a tagországok számára fontos esélyegyenlőségi ajánlásokat fogalmaz meg a szakpolitikai stratégiák fejlesztése érdekében. Az európai jogalkotásban az idősebb személyek csak 1987-ben, illetve 1989-ben szerepeltek először úgy, mint a közösségi cselekvés célcsoportja¹.

Jogszabályi környezet

Az idős csoportokra vonatkozóan külön törvényi szabályozás nincs. Az *egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvényben* azonban külön nevesíti és tiltja az életkor alapú diszkriminációt. Emellett a Munka Törvénykönyvében szintén találunk utalást erre. A korábbi *Alkotmányunkhoz* képest az új *Alaptörvény* nem tér ki külön az esélyegyenlőség előmozdítására, és nem említi külön az életkor alapú diszkrimináció tilalmát sem.

Magyarország 2009-ben kidolgozta *Idősügyi Nemzeti Stratégiáját*, és különféle pályázati lehetőségek segítségével szándékozik előmozdítani a nemzedékek közötti párbeszédet is pl.: kifejezetten az időseknek szóló számítógépes tanfolyamok támogatásával. Az Idősügyi Nemzeti Stratégiában megfogalmazott prioritás: esélyegyenlőség, pozitív reakciók az idősödés és az átlagéletkor növekedésének társadalmopolitikai kihívásaira, fellépés az ageizmus ellen. Fejlesztendő területek:

- Hátránykompenzáló program kidolgozása, amely mérsékli a nők munkavállalási, a jövedelmi és a nyugdíjlehetőségek férfiakhoz viszonyított negatív eltéréseit, és a nagyobb terhek elviselése miatt kialakult problémákat.
- Az idős emberek között jelentős számban élnek speciális szükségletű, fogyatékos személyek, akiknek a hátrányai halmozódva jelennek meg, ezért szükség van a fogyatékoságügyi politikák és az idősügyi politikák közötti összhang megteremtésére, illetve a halmozódó hátrányok okozta élethelyzetek feltárására és megismerésére.
- A hátrányos megkülönböztetéssel szembeni fellépés érdekében olyan programok kidolgozása, melyek sajátos megközelítésben és horizontálisan érvényesítik azt a szemléletet, amelyben egyértelműen érvényesíthetők az antidiszkriminációs törekvések, különös tekintettel az életkorra. Megfelelő képviselői és jogvédő intézmények erősítése.
- Az idősek igényeinek súlyozott figyelembevétele a médiában.
- A médiában és a közszereplők között az életkori arányoknak megfelelő jelenlét biztosítása, va-

lamint az idősök média-megjelenésének fokozása: az idősödés kérdéseiről, az idős emberek problémáiról való tájékoztatás és az idősök médiahasználatának támogatása.

– Az aktív társadalmi beilleszkedés helyi és közösségi programjainak kidolgozása az idős és idősödő emberek alkalmazkodási képességeihez igazítva.

– Az EU politikájának és a hazai demokrácia változásainak az idősök szempontjai szerinti figyelemmel kísérése, elfogadása és a demokráciára való felkészülés az életkoroknak megfelelően, demokráciaoktatás.

– A szektorok közötti együttműködés és egy centralizált, fenntartható kutatóbázis létrehozása és működtetése, az egyenlőtlenségek problémafeltárása érdekében.²

– 2012 *a tevékeny időskor és a nemzedékek közötti szolidaritás európai éve* volt. A kezdeményezés célja, hogy rámutasson, milyen értékes hozzájárulást nyújtanak az idősebbek a társadalomhoz. Arra sarkallja a döntéshozókat és a különböző szinteken fellépő érintetteket, hogy teremtsenek jobb lehetőségeket a tevékeny időskor számára, és erősítsék meg a nemzedékek közötti szolidaritást.³

Az idős emberek helyének és szerepének változásai

Az idős emberek társadalmi, közösségi, családi szerepvállalásai átalakultak. A premodern társadalmakban az idősök tanácsaira, bölcsességére még nagy szükség volt a mindennapi élethez. A családon belül mind a nők, mind a férfiak tekintélye a korral együtt növekedett (Giddens 2002:109). Az érdeken alapuló tapasztalat miatt az idősebbeket nagy tisztelet övezi mindaddig, amíg nem hátráltatják a közösséget pl. vándorlásnál. Amint ellátásuk komoly gondot jelent, megszűnik az addigi bánásmód, s az érintettek a közösség érdekeit követve természetesnek tekintik, hogy nem tudják tovább ápolni, gondozni őket. (Utasi 2005:18)

Az iparosodott társadalmakban az idős emberek rendszerint sem a családban, sem a szélesebb társadalmi közösségben nem rendelkeztek tekintéllyel. Miután munkájuktól visszavonultak, gyakorta szegényebbek, mint addig bármikor az életük során. (Giddens 2002:109)

A modern, magántulajdonra épített társadalmakban a fiatal és az idős generációk között tartós és kölcsönös érdekkapcsolat jött létre. Az idősök életük végéig kezükben tartják vagyonukat (legyen az akár föld, akár egyéb érték), ezzel tudják ellensúlyozni csökkent testi erejüket és hasznosságukat, és fenn tudják tartani az évek során kivívott tiszteletüket is. A modern társadalmakban azonban már kevésbé hasznosítja a fiatalabb generáció az idősök évek során felhalmozott tudását, hiszen a könyvek és egyéb információhordozók jelentős tudást tárolnak. (Utasi 2005:18)

Az utóbbi évtizedekben a magyar társadalom számára új problémaként jelentkezett a magukra maradt öregek gondja, hiszen a magántulajdonra alapított társadalmakban az idős korosztályok többségének tulajdona biztosította az ifjabb korosztályoknak (érdeken is alapuló) tiszteletét és gondoskodását. Ezáltal a közvetlen utódok mentesítették a társadalmat az intézményes gondoskodás felelősségétől. „Szegényházba” csak a család nélkül magukra maradt, valóban nagyon szegények kerültek. Az idősök többségéről a család és a környező közösség gondoskodott.

Az 1945-ös földosztást, majd az államosításokat, s végül a kisipar elsorvasztását követően egyre gyengül az ősi hagyományokon alapuló szokásjog és érdekek. (Utasi 2005:18)

Az időskor kezdete

Az életkori csoportok pontos meghatározása korántsem egyszerű kérdés. Az időskorúakat az egyes társadalmak egymástól különbözően definiálják. Sokszor a nyugdíjkorhatárt tekintik mérvadónak, amely országonként eltérő. A nők nyugdíjkorhatára rendre alacsonyabb, ami újabb definíciós nehézségeket okoz. További elméleti gondot jelent, hogy illő lenne megkülönböztetni a „fiatal időseket” az „idős öregektől”, hiszen egy 60 évesnek a gazdasági, szellemi aktivitása fokozottabb, mint egy 90 évesnek. Az egyszerűség kedvéért a 70 vagy 75 év felettieket szokás „idős öregeknek” tekinteni (Giddens: 2002:109). Mindemelllett azért is fontos hangsúlyozni, hogy az idősebb korosztály alsó határa nem esik egybe a nyugdíjba vonulási korhatárral, mert a munkaerőpiacon tapasztalt diszkrimináció a nyugdíj előtt álló, 45-50 éven felülieket sújtja elsősorban, épp azért, mert idősnek számítanak.

Az öregkor ma jogi meghatározás kérdése abban az értelemben, hogy arra az életkorra vonatkozik, amikor az emberek visszavonulnak a munkától, és olyan sajátos jóléti szolgáltatásokra tarthatnak igényt, mint a nyugdíj. (Giddens 2002:570) A nyugdíjazás alapvető változásokat hoz az egyén és családja életébe. Csökken a jövedelem, kezdenek leépülni a munkahelyi, baráti kapcsolatok, a felszabadult idővel a legtöbb friss nyugdíjas nem tud mit kezdeni. Feleslegesnek érzi magát és ez mentális problémákhoz is vezethet. Egy olyan társadalomban, ahol a munka központi érték, a nyugdíjazás státuszvesztéssel is jár és az évek során felhalmozott tudás és szakértelem már nem ébreszt tiszteletet a fiatalabb generációkban. Az öregségi vagy az özvegyeségi nyugdíj, a házastárs halála után egyre kevésbé elegendő a létfontartáshoz, mely időskori szegénységhez is vezethet. (Giddens 2002:572) Az idős nők helyzete ebben az esetben még nehezebb, hiszen közöttük nagyobb azoknak az aránya, akik háztartásbeliként nem rendelkeztek jövedelemmel, ezért nyugdíjuk is jóval alacsonyabb. Az erőszaktól való félelem erősen hat az idősebbekre, korlátozza őket tevékenységükben, különösen a városokban (Giddens 2002:573).

Annak ellenére, hogy a modern társadalmak egyre kevésbé igénylik az idősek szakmai tudását, mégis egyre növekvő arányuk miatt nem lehet háttérbe szorítani őket, mint jelentős társadalmi csoportot. Az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában egyre nagyobb politikai érdekcsoportot alkotnak. (Giddens 2002:573) Magyarországon a 2001-es népszámlálási adatok szerint a 60 évnél idősebbek aránya 20,4%, a 70 év felettié aránya pedig 10,4%. Az életkori csoportokban a nemek aránya között nagymértékű különbség figyelhető meg, minél idősebb korosztályt vizsgálunk, annál nagyobb a nők aránya. Vukovics Gabriella 1988-as tanulmányában olyan általános jellemzőket mutat be, melyek az évek múlásával is ugyanolyan mértékben jellemzőek az idősebb korosztályra: az életkorban előre haladva nő az özvegyek száma, melyek között a nők aránya magasabb. Az öregedési folyamat a fővárosban volt a leggyorsabb, melyet a falvak követtek, a legkedvezőbb helyzetben azonban a kisvárosok voltak. (Vukovics 1988)

A 1. táblázat jól szemlélteti, hogy az utóbbi 12 évben lassú, de egyenletes növekedés figyelhető meg az idős korosztályban. Mind az eltartottsági ráta, mind pedig az öregedési index az idősek nagyobb arányát feltételezi a társadalomban.

1. táblázat. AZ IDŐS NÉPESSÉG ELTARTOTTÁGI RÁTÁJA ÉS AZ ÖREGEDÉSI INDEX⁴

Mutató/dimenzió	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Az idős népesség eltartottsági rátája, %⁵	22,9	23,2	23,5	23,8	24,2	24,4	24,6
<i>Régiók szerint</i>							
Közép-Magyarország	23,3	23,5	23,8	24,0	24,3	24,5	24,8
Közép-Dunántúl	21,4	21,7	22,1	22,4	23,0	23,2	23,5
Nyugat-Dunántúl	22,6	22,9	23,3	23,5	24,0	24,2	24,4
Dél-Dunántúl	23,3	23,7	24,1	24,4	24,8	25,0	25,2
Dunántúl	22,4	22,7	23,1	23,4	23,9	24,3	24,3
Észak-Magyarország	23,9	24,1	24,6	24,9	25,4	25,6	25,7
Észak-Alföld	21,4	21,5	21,7	21,9	22,2	22,3	22,4
Dél-Alföld	24,3	24,5	24,8	25,2	25,8	26,0	26,3
Alföld és Észak	23,1	23,3	23,6	23,9	24,3	24,5	24,6
Öregedési index, %⁶	102,4	104,9	107,6	109,9	112,6	114,7	116,6
<i>Régiók szerint</i>							
Közép-Magyarország	113,1	113,8	114,8	115,6	116,5	116,9	117,2
Közép-Dunántúl	96,9	100,6	104,2	107,2	110,4	113,2	115,3
Nyugat-Dunántúl	108,6	111,5	114,8	116,9	120,3	122,8	124,6
Dél-Dunántúl	105,5	109,4	113,3	116,4	120,1	122,7	125,5
Dunántúl	103,3	106,8	110,4	113,2	116,6	118,1	121,5
Észak-Magyarország	97,0	99,9	103,3	105,8	109,3	111,5	113,6
Észak-Alföld	83,4	85,6	87,9	90,2	92,9	95,3	98,1
Dél-Alföld	109,3	112,7	116,3	119,7	123,9	127,2	130,5
Alföld és Észak	95,4	98,1	101,1	103,9	107,3	109,9	112,6

Az idősekkel szembeni diszkrimináció modern fogalma: az ageizmus?

Az ageizmus fogalma

Mint ahogy arról korábban már írtunk, az idős korosztály egyre növekvő aránya miatt a velük szembeni diszkrimináció is növekszik, melyhez egy új, modern fogalom is társul, az ageizmus.

A fogalom az angol „age” szóból ered, ami kort jelent, így az *ageizmus* az életkor alapján gyakorolt hátrányos megkülönböztetést jelenti. A fogalom eredete miatt alapvetően nem csak idősekre vonatkozott a megkülönböztetés. Napjainkban mégis a velük szemben megnyilvánuló előítéletekkel összefüggésben használják a világszerte.

Az ageizmus fogalmát Robert Neil Butler alkotta meg 1968-ban és így határozta meg azt: „*az idős emberek sztereotip megítélése, illetve diszkriminációja csupán azért, mert idősek, ... az idősek olyan kategóriát képviselnek, amely szenilis, rigid a gondolkodásban és viselkedésben, régi divatú erkölcsiségben és készségekben, ... a fiatalok számára megengedi, hogy az időseket tőlük különbözőnek tekintsék, ami elvezethet ahhoz, hogy ne emberi lényként azonosítsák őket.*” (Jászberényi 2009)

A fogalom megalkotására azért volt szükség, mert az időskor meghosszabbodásával ez a korosztály is igényli az aktív, tevékeny életet, de a társadalom ezt nem képes kielégíteni, és többnyire még mindig eltartottként gondol rájuk, bekényszerítve őket idősothonokba, kiszolgáltatva a gondoskodás címén gyakorolt mind embertelenebb kényszereknek.

Az időskori ageizmus formái

Az idősek hátrányos megkülönböztetése többféle formában nyilvánulhat meg, ilyen a *nyelvi*, a *lakóhelyi*, a *családon belüli*, a *mediális* és a *gazdasági* ageizmus, legjellemzőbb formájának pedig a *munkahe-lyi* megnyilvánulások tekinthetők.

A *nyelvi* diszkriminációba sorolhatók mindazok a szavak és kifejezések, melyeket a fiatalabb korosztály idegen nyelvekből átvett (pl. story, feeling, meeting, chat, online, e-mail, stb.) vagy a korosztályi rétegnyelvekhez tartozik (pl. csaj, flash, guba, zse, zsír, stb.), de az idősebb korosztály mindezeket nem ismeri, nem használja, ezáltal nem érti. Emellett a *nyelvi* diszkrimináció része az is, hogy az idősebb korosztály romló hallásának következtében lassul beszédtempója és beszédértése is, melyre általában sem a fiatalabb korosztály, sem a média nincs tekintettel.

Az idősek *lakóhelyi* diszkriminációja abban nyilvánul meg, hogy megszűnnek azok a közösségi ter-pek, parkok, ahol az idősebb korosztály is jól érezhetné magát, kikapcsolódhatna.

A *családon belüli* diszkrimináció leggyakoribb esete, hogy idős rokonukat elhanyagolják a család-tagok, nem veszik meg a gyógyszereiket, bántalmazzák őket, elveszik nyugdíjukat, megtakarított pénzüket. Az ilyen családon belüli erőszak csak ritkán kerül a hatóságok elé, mert az idősekben nem tudatosul, hogy rosszul bánnak velük, illetve félnek a bántalmazóktól. Erre a némaságra már az Európai Unió szakemberei is felfigyeltek, és az Európai Bizottság adatokat gyűjtött minden tagországban az idősek bántalmazásának mértékéről, gyakoriságáról. A probléma megoldása érdekében jogszabályok alkotását, illetve segítő szakemberek képzését-foglalkoztatását sürgetik az egyes tagországokban.

Magyarországon egy 2007-es felmérés szerint összesen 1233 idős ember vált a családon belüli erőszak áldozatává. Sajnos a hivatalos statisztikai adatok közé a legtöbb eset nem került be, mivel az idősek általában nem fordulnak a hatóságokhoz, így a becslések szerint Magyarországon minden második időskorút bántalmaznak vagy bántalmaztak már.

A *mediális* diszkrimináció a tömegkommunikáció minden szegmensében jelen van. A reklámokban például az idősek nem nagyon szerepelnek, ha mégis, akkor rendkívül lealacsonyító, diszkriminatív helyzetben (pl. vizelettartási problémák, műfogsor használat, feledékenység). Kevés olyan műsor van a televízióban, rádióban, amely kifejezetten az idős korosztályhoz szólna. A napilapok, magazinok között is kevés hozzájuk szólót találunk.

A mediális diszkriminációhoz hozzátartozik az informatikai jártasság hiánya is. Az idősebb korosztály nagyrészt nem ismeri, nem tudja használni a számítógépet, amely hátrányként jelentkezik a munkaerőpiacon is. Mindemellett az internethasználat sem vált többségük számára mindennapi rutinná, így a világhálón hozzáférhető naprakész információkkal sem rendelkeznek. A 2. táblázat azt mutatja meg, hogy az idősebb korosztály milyen jártassággal tudja alkalmazni a különböző információs eszközöket. Az számítógép- és internethasználat elősegítése érdekében lehetőség nyílt egyes településeken pályá-

zatok igénybe vételével kifejezetten az idős korosztályúakhoz szóló informatikai képzések megvalósítása is.

2. táblázat. **AZ IDŐSEK IKT-HASZNÁLATA**⁸

	Önállóan el tudja végezni	Segítséggel tudja elvégezni	Semmiképpen sem tudja elvégezni
TV-csatornák beállítása	69,5%	17,1%	13,2%
Szövegírás számítógépen	31,9%	20,7%	45,1%
SMS-kiadás	46,5%	17,4%	35,0%
Mobil- névjegykártya fogadása	23,2%	27,6%	46,8%
E-mail olvasása	26,9%	21,8%	49,2%
Nyomtatás	24,2%	22,2%	51,7%
Weblap megtalálása	25,4%	20,1%	52,3%
Képek, dokumentumok letöltése	18,4%	23,5%	55,8%
Skype használata	15,5%	23,7%	58,4%

A gazdasági diszkriminációhoz soroljuk az idősebbek jóindulatát, hiszékenységét kihasználó hálózat kereskedőket, csalókat, akik könnyen megtévesztik, becsapják őket. Ebbe a fogalomkörbe tartozik annak ténye is, hogy az idősebbek nem, vagy csak sokkal szigorúbb feltételekkel vehetnek fel hitelt pénzüintéztől, vagy köthetnek biztosítást, hiszen életkoruk önmagában magasabb kockázati tényezőnek számít.

Az életkor alapján gyakorolt hátrányos megkülönböztetés a foglalkoztatásban a legszembetűnőbb, ezért a munkahelyi diszkrimináció a legsúlyosabb formája az időskori ageizmusnak. A munkahelyi diszkrimináció elsősorban az ún. „fiatal időseket” érinti, sőt már a középkorosztály is veszélyeztetett (40-45 év feletti). Jellemzően az idősebb munkavállalót érinti elsőként a leépítés, az idősebb munkakereső sokkal hosszabb ideig marad tartósan munkanélküli.

Az ageizmus munkaerő-piaci gyakorlata hazánkban, hogy 50 év fölött szinte már esélytelen az, hogy valaki pályázat útján elnyerjen egy állást, így marad a kapcsolati tőke vagy a munkanélküliség. Ezáltal az idősebb munkavállalók többsége több évtizedes munkaviszony után ugyanolyan körülmények között kénytelenek befejezni pályafutásukat, mint a pályakezdők: bizonytalan státuszban, létbizonytalanságban, minimálbér kategóriában vagy munkanélküliségben, vagy szociális segélyből élve. (Jászberényi 2012)

Idősek alapellátása – történeti megközelítésben⁹

Az idősebb korosztály tagjairól való közösségi gondoskodás nem új rendszer része, hiszen a házi segítségnyújtás gyökerei az 1960-as évekig nyúlnak vissza. A házi segítségnyújtás előtt pedig szegényházakban helyezték el mindazokat, akiket családjuk nem tudott ellátni, eltartani.

A szegényházak szociális otthonná alakítása 1945 után kezdődött meg hazánkban. Ekkor 261 szegényház működött 8000 férőhellyel.

A 60-as évek elején fogalmazódott meg az ún. „otthon maradási segítő” ellátások kialakításának szükségessége. 1961-ben nyílt meg az első öregek napközijotthona, majd 1965-ben 75, 1985-ben 643 ilyen otthon működött országwide.

A kialakított ellátási formák jogi szabályozása nem követette az intézmények gyors ütemű terjedését, hiszen a II. világháború előtti időktől folyamatosan működő szociális étkeztetés szabályozására 1967-ben, az öregek napközi otthonának szabályozására 1975-ben, a házi gondozás rendeleti szabályozása megalkotására 1976-ban történt.

A 10/1986. (IX. 24.) EüM számú rendelet a házi gondozás alapellátássá fejlesztését tűzte ki célul és több újítással hosszú távra tervezett. Gondozási központok létrehozását sürgette, amelyek összefogják és koordinálják a hozzájuk tartozó térségben az ellátási típusokat (szociális étkeztetés, idősek klubja, szállítás nyújtó idősek klubja, házi gondozás). A rendelethez kapcsolódik az a fontos változás, amely szerint nem szociális rászorultság alapján került be az egyén az ellátás rendszerébe, hanem az életkora alapján, így a kedvezőbb anyagi helyzetben lévők is igénybe vehették a szolgáltatásokat. 1980-ban a VI. ötéves

terv további fejlesztéseket alkalmazott: feladatul tűzte ki az idősekről való gondoskodás terén a férőhelyek számának bővítését, az intézmények szakosítását, a szakemberek képzését is.

A többszektörű szociális ellátórendszer alapjait a 23/1970. számú PM rendelet rögzítette. Ennek következtében az állam mellett az egyházaknak és egyéb szervezeteknek is lehetősége nyílt bekapcsolódni az ellátásba szociális intézmények fenntartásával. Az intézmények és az ellátottak száma is rendre nőtt a rendszerváltásig. 1990-ben érte el csúcspontját, amikor 84 000 személyt láttak el a házi gondozás keretei között. 2000-ben már csupán fele ennyi gondozottat láttak el az intézmények, és a települések többségében megszűnt a házi segítségnyújtás. A rendszerben lévők többsége 60 évnél idősebb nő, a fogyatékkal élők és tartós betegek aránya pedig drasztikusan csökkent. 1990-2000 között a házi gondozók száma is csökkent. (Szémán 2001)

3. táblázat. AZ ELLÁTÓRENDSZERT IGÉNYBE VEVŐK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA¹⁰

Ellátás típusa	Ellátottak száma	Ellátottak aránya a 60 éven felüliek között (%)
<i>Házi segítségnyújtás</i>		
1980	35146	1,92
1990	84720	4,32
1995	44449	2,24
2000	40292	2,03
<i>Idősek klubja</i>		
1980	21057	1,15
1990	36203	1,83
1995	40468	2,02
2000	39917	2,02
<i>Idősek otthona</i>		
1993	28072	1,41
1995	30692	1,55
2000	39847	2,02

A megyei/települési önkormányzatok számára az 1993-as szociális törvény kötelezővé tette a szociális alapellátás keretében a házi segítségnyújtásnak, az idősek klubjának és a szociális étkeztetésnek a megszervezését. Ennek ellenére 1992-1998 között az egyes települések egyötöde feladta ezt a szolgáltatást (ÁSZ 2000, Bácskay 2004). Emiatt az idősek ellátása ismét saját családjaikra hárult. A 4. táblázat megmutatja, hogy 2000 és 2010 között a szociális ellátottság mértéke ismét javult, hiszen minden régióban ebben a tíz évben rendre nőtt azoknak a településeknek az aránya, ahol a házi segítségnyújtást megszervezték. A szociális étkeztetést biztosító települések aránya egyes régiókban nagyobb mértékben növekedett pl. Észak-Magyarországon és a Dél-Dunántúlon. Másol pedig alig nőtt, vagy stagnált pl. Közép-Magyarországon, vagy a Nyugat-Dunántúlon. Hasonló tendencia figyelhető meg az idősek otthonaiban ellátott 60 éven felüliek arányában is.

4. táblázat. A SZOCIÁLIS SZOLGÁLTATÁSOKAT IGÉNYBE VEVŐK ARÁNYA¹¹

Mutató/dimenzió	2005	2006	2007	2008	2009	2010
A házi segítségnyújtást szolgáltató települések aránya, %¹²	50,5	65,7	68,0	74,2	80,8	84,6
<i>Régiók szerint</i>						
Közép-Magyarország	70,6	75,0	73,4	76,0	77,7	82,5
Közép-Dunántúl	54,4	62,8	59,6	69,6	72,3	75,6
Nyugat-Dunántúl	46,4	50,4	54,5	63,8	77,6	76,8
Dél-Dunántúl	...	62,9	69,3	81,4	86,1	87,9
Dunántúl	38,2	66,3	69,4	73,1	79,6	81,8
Észak-Magyarország	61,5	60,3	67,0	67,4	77,4	88,5
Észak-Alföld	86,9	87,4	82,0	86,8	90,2	93,6
Dél-Alföld	87,8	90,2	89,0	86,2	84,7	89,4
Alföld és Észak	74,8	74,8	76,1	77,3	82,8	90,7
Az étkeztetést szolgáltató települések aránya, %¹³	64,2	78,0	75,3	76,2	80,2	80,9
<i>Régiók szerint</i>						
Közép-Magyarország	83,4	84,6	73,4	72,4	71,8	73,4
Közép-Dunántúl	73,1	75,3	74,6	72,0	77,1	78,3
Nyugat-Dunántúl	74,7	71,5	67,6	67,2	76,3	76,0
Dél-Dunántúl	...	68,2	68,2	77,2	80,0	79,4
Dunántúl	54,9	80,4	77,6	72,2	77,8	78,1
Észak-Magyarország	84,8	84,8	82,1	77,2	82,6	83,9
Észak-Alföld	86,9	87,9	84,1	84,4	87,2	89,2
Dél-Alföld	90,6	88,2	85,8	83,0	86,2	87,4
Alföld és Észak	86,6	86,4	83,5	82,2	84,8	86,1
Az idősek otthonaiban ellátott 60 éven felüliek aránya tízezer azonos korúra¹⁴	188,2	198,7	200,7	194,0	198,1	198,0
<i>Régiók szerint</i>						
Közép-Magyarország	161,2	164,5	170,6	163,9	156,0	155,0
Közép-Dunántúl	171,3	187,7	187,2	175,8	184,7	189,0
Nyugat-Dunántúl	171,7	190,9	185,8	179,1	188,7	186,1
Dél-Dunántúl	209,1	229,8	232,3	232,4	244,4	241,1
Dunántúl	183,6	202,3	201,2	195,0	205,1	204,7
Észak-Magyarország	170,6	178,5	182,2	186,3	191,7	190,5
Észak-Alföld	223,2	229,4	238,8	227,6	232,8	232,6
Dél-Alföld	237,0	252,0	242,9	230,4	244,7	248,8
Alföld és Észak	211,4	221,3	222,6	215,8	224,3	225,4

Az aktív idősokor¹⁵

A következő évtizedekben az európai államok egyre határozottabban szembesülni kényszerülnek azzal, hogy a társadalom korösszetételének legnagyobb arányát az idősebb korosztály alkotja. A demográfiai idősödésből pedig újabb társadalmi hatások és megoldásra váró feladatok fakadnak majd. A legtöbb szakértő egyetért azzal, hogy 2010-től jelentős egyensúlyhiány fog bekövetkezni a generációk között, hiszen az ún. baby-boom nemzedék ekkor éri el a nyugdíjkorhatárt. A változás következménye kihat a munkaerőpiacra, a szociális ellátórendszerre és az egészségügyre is. Emiatt az európai szociális modell nem fenntartható, reformokra, új megközelítésre van szükség a szociálpolitikában is.

Alan Walker úgy véli, hogy az idősekről való gondoskodást új alapokra kell helyezni, vagyis az idősek nem kezelhetők továbbra is sajátos igényekkel rendelkező, segítségre szoruló csoportként. Sokkal inkább arra van szükség, hogy az egészségügy, az oktatás, a szociális ellátás, a társadalombiztosítás, a

foglalkoztatás-politika segítségével olyan stratégiát alkossanak a kormányok, amely egyszerre alkalmas az ellátórendszer fenntarthatóságának és az idősek társadalmi re-integrációjának megvalósítására. Ez pedig nem más, mint az *aktív idősor* stratégiája. (Gyarmati 2009)

Az aktív idősor koncepciója

Az aktív idősor koncepciója az Amerikai Egyesült Államokból származik. Az OECD 1998-as fogalom-meghatározása szerint az *aktív idősor* az emberek képessé tétele arra, hogy minél hosszabb ideig maradjanak tevékenyek a társadalomban és a gazdaságban egyaránt.

Ez azt jelenti, hogy meg kell kapniuk a lehetőséget arra, hogy szabadon döntsenek arról, mivel töltik az idejüket: tanulással, munkával, pihenéssel vagy ápolás-gondozás igénybe vételével (OECD 1998:84).

A koncepció nemcsak a gazdasági aktivitásra helyezi a hangsúlyt, hanem a legszélesebben értelmezhető tevékenységre, hiszen bármilyen céllal kifejtett aktivitásnak lehet haszna a társadalom és az idő ember számára (Walker, 2009).

A tevékeny idősor célként tételezett tartalma szerint az idősebb korosztály a társadalom teljes értékű tagjaként aktív szerepet játszik a társadalomban.

2012 a *tevékeny idősor és a nemzedékek közötti szolidaritás európai éve* volt. A program három területen ösztönözte a tevékeny idősor mind szélesebb körű megvalósítását:

– *Foglalkoztatás* – ahogy növekszik a várható élettartam Európában, úgy emelkedik a nyugdíjkorhatár is. Sokan azonban attól tartanak, hogy nem lesznek képesek munkahelyüket megtartani, vagy másik állást találni annyi ideig, ameddig az a tisztességes nyugdíj eléréséhez szükséges lenne. Kedvezőbb lehetőségeket kell biztosítani a munkaerő-piacon az idősebb munkavállalók számára.

– *Társadalmi szerepvállalás* – az idősebbek a nyugdíjba vonulás után is támaszként szolgálhatnak a társadalomban más személyek számára. Az európai év célja volt, hogy nagyobb elismertséget szerezzen az idősebbek társadalomban betöltött szerepének, és kedvezőbb feltételeket teremtsen (...) számukra.

– *Önálló életvitel* – az időskorral együtt jár az egészségi állapot romlása, a leépülés megelőzése érdekében azonban többféleképpen küzdhetünk. A tevékeny idősor azt is jelenti, hogy az idősebb személyek lehetőséget kapnak arra, hogy továbbra is – ameddig csak lehet – kezükben tartásuk saját életüket.¹⁶

Az aktív idősor alapelvei

A fontosabb, nemzetközi szervezetek¹⁷ által meghatározott alapelvek a következők:

1. Jogok és kötelezettségek: az aktív idősor koncepciója jogokat fogalmaz meg az időskorúak számára (függetlenség, társadalmi részvétel, méltóság, gondoskodás, önkiteljesítés), mindez személyes kötelezettségekkel is jár (pl. az egyének is mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy önálló és tevékeny maradhasson).
2. Megelőzés és integráció: a szociális és egészségügyi ellátó rendszereknek funkcióját tekintve át kell állniuk a megelőzésre. Cél az egészség és az öngondoskodási képesség minél további megőrzése. Ennek érdekében szükséges a két területet integrálni.
3. Életút-megközelítés: annak a felismerésén alapszik, hogy az idősek nem alkotnak homogén tömeget, és az egyének közötti különbözőségek is növekszenek az életkor előre haladásával. A megközelítés tagolja a teljes életszakaszt, és meghatározza az egyes szakaszok jellemzőit és szükségleteit. Pl. a korai életszakaszra, a növekedés és fejlődés, a középkorúaknál a funkciók ki-terjesztése, időskorban az önellátás megtartása és a rokkantság elkerülésének célja jellemző.
4. Az intézményi korlátok lebontása: ilyen korlát például a kötelező nyugdíjba vonulás idejének központi meghatározása vagy a korai nyugdíjba vonulás ösztönzése, amely az utóbbi időkhöz Európa számos országában létező gyakorlat volt.
5. Kulturális változás: meg kell változnia az idősekről való gondolkodásnak; itt főként a sztereotípiák felszámolásán van a hangsúly.
6. Inter-generációs (multi-generációs) szolidaritás: a fiatalok és az idősek egymás iránti felelősségének fokozása. (Walker, 2009)

Összegzés

Az idősgügy társadalmi szintű képviselete elengedhetetlen a szemléletformáláshoz, az idősek emberekhez való pozitív egyéni és társadalmi attitűd kialakításához. Ebben a „kampányban” a médiának és az internetnek kitüntetett szerepet kell adni, hogy könnyebben eljussanak a pozitív gondolatok a társadalom egészéhez. Mindehhez azonban hozzátartozik az is, hogy az idősebb korosztályok tagjait is az információs társadalom aktív részesévé kell tenni.

Biztosítani kell, hogy az idősek megfelelően legyenek képviselve a társadalmi élet mind szélesebb területén (a foglalkoztatáspolitikában, az oktatásban, a társadalmi ellátórendszerekben, a közösségi részvétel, a jogbiztonságot, a személyes jogok védelmét érintő kérdésekben).

Az esélyegyenlőség szempontjából jelentős szerepe van az idősebb és idősek emberek valamint a fiatalok között meglévő szakadékok csökkentésének, a generációk közötti kapcsolat és együttműködés erősítésének.¹⁸

Jegyzetek

- 1 (<http://www.eselykert.hu/component/content/category/187>)
- 2 (<http://www.eselykert.hu/component/content/category/187>)
- 3 A kezdeményezésről bővebben a tanulmány Aktív időskor című fejezetében. (europa.eu/ey2012/ey2012main.jsp?catId=973&langId=hu)
- 4 Forrás: http://www.ksh.hu/thm/2/indi2_1_2.html
- 5 Az idősek népesség eltarthatósági rátája az idősek korú népességnek (65-X éves) az aktív korú (15-64 éves) népességhez viszonyított arányát fejezi ki. Az indikátor a népesség korösszetételéről nyújt információt, amelynek a társadalmi ellátó rendszerekben van jelentősége. A mutató mértéke és változásának iránya az jelzi, hogy mekkora, és hogy növekvő vagy csökkenő terhet jelent a munkavállalási korú népességnek az időskorúak eltartása.
- 6 Az öregségi index az idősek korú népességnek (65-X éves) a gyermekkorú népességhez (0-14 éves) viszonyított arányát fejezi ki. A népesség korösszetétele változásának és az elöregedés folyamatának legfontosabb indikátora, amelynek a demográfiai jövő szempontjából van kiemelt jelentősége.
- 7 A téma kidolgozása Jászberényi József Az ageizmus című munkája alapján történt. (http://www.polgariszemle.hu/app/interface.php?view=v_article&ID=373)
- 8 Forrás: Rab 2009:3
- 9 A téma bemutatása Magyar Máltai Szeretetszolgálat Jelzőrendszeres Házi Segítségnyújtás Országos Módszertani Központ munkatársai által összeállított, Az időskorúak társadalmi helyzete és ellátása A szociális alapszolgáltatások Szöveggyűjtemény alapján készült.
- 10 Forrás: Ellátási adatok 1980-2000 között (Korintos-Vajda-Egyed, 2001)
- 11 Forrás: http://www.ksh.hu/thm/2/indi2_9_4.html
- 12 A házi segítségnyújtást szolgáltató települések: a mutató a házi segítségnyújtást szolgáltató települések arányát mutatja az összes településhez viszonyítva.
- 13 Az étkeztetést szolgáltató települések: a mutató az étkeztetést szolgáltató települések arányát mutatja az összes településhez viszonyítva.
- 14 Az idősek otthonaiban ellátott 60 éven felüliek aránya: a mutató az idősek otthonaiban élő 60 éven felüliek tízezer 60 éven felülire jutó arányát mutatja.
- 15 Az aktív időskorról szóló rész Gyarmati Andrea az Aktív időskor: új paradigma a II. világháború utáni európai szociálpolitikában című tanulmánya alapján kerül bemutatásra. A cikk 2009-ben a Kapocs VIII. évfolyamának 1. számában jelent meg.
- 16 <http://europa.eu/ey2012/ey2012main.jsp?catId=971&langId=hu>
- 17 United Nations: International plan of action on ageing, WHO: Active ageing, A policy framework, 2002.
- 18 (<http://www.eselykert.hu/component/content/category/187>)

Felhasznált és ajánlott irodalom

- 81/2009. (X.2.) OGY határozat az Idősügyi Nemzeti Stratégiáról
- Andorka Rudolf (2006): Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, Budapest
- ÁSZ 2000. Jelentés a települési önkormányzatok szociális és gyermekjóléti szolgáltatásai helyzetéről, Állami Számvevőszék, 0015 sz. jelentése, Budapest. www.asz.gov.hu
- Az időskorúak társadalmi helyzete és ellátása. A szociális alapszolgáltatások. Szöveggyűjtemény, Magyar Máltai Szeretetszolgálat Jelzőrendszeres Házi Segítségnyújtás Országos Módszertani Központ http://www.maltai.hu/data/nodes/364/file/alapellatas_szovegyujtemeny.pdf (A letöltés dátuma: 2012. 12. 07.)
- Bácskay Andrea (2004): Gondozási formák az idősellátásban – A szociális alapellátás. In Időskorúak Magyarországon, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
- Bagyinszki Zoltánné – Kovács Ibolya – Péntek Beáta (2004): Idősek szociális ellátása. NCCSSZI, Budapest, 2004.
- Bugarszky Zsolt (2004): A szociális szolgáltatások újjászületése Magyarországon. In Esély, 2004, 4.
- Dénes Attila (2008): Tartalék a mára: Időskorúak pénzkézelési szokásai. In Aktív időskor. KSH–SZMM, Budapest
- Giddens, Anthony (2002): Szociológia. Osiris Kiadó, Budapest
- Gyarmati Andrea (2009): Aktív időskor: új paradigma a II. világháború utáni európai szociálpolitikában. In Kapocs, VIII, 1.
- Jászberényi József (2010): Az ageizmus. In Polgári Szemle, 2010. február, 1. szám. http://www.polgariszemle.hu/app/interface.php?view=v_article&ID=373 (A letöltés dátuma: 2012. 12. 07.)
- Lőrincsikné Lajkó Dóra (2009): Az idősgondozás multidiszciplináris összefüggései – különös tekintettel a magyar szociális jogi kérdésekre. PhD értekezés, SZTE-ÁJK Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Szeged. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/876/1/Lajko_Dora_ertekezes.pdf (A letöltés dátuma: 2012. 12. 07.)
- Ney, Steven (2005): Active aging policy in Europe between path dependency and path departure. In Ageing International, Fall 2005, Vol. 30, No. 4, 325–342.
- OECD (1998) Maintaining prosperity in an aging society,
- Rab Árpád (2009): A magyarországi idős korosztály információs tudása és motivációi. www.infonia.hu/digitalis_folyoirat/2009_4/2009_4_rab.pdf (A letöltés dátuma: 2012. 12. 07.)
- S. Molnár Edit [szerk.] (2004): Az időskorú népesség főbb jellemzői és életkörülményei. Budapest. <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=868> (A letöltés dátuma: 2012. 12. 07.)
- Szabó Istvánné (1989): Az időskorúak szociális gondozása. In Jogosultság, gondoskodás, ellátás „Öregedés falun”. OTKA kutatás, Budapest
- Szémán Zsuzsa (2001): Az időseket ellátó intézményrendszer. In Szémán Zsuzsa [szerk.]: Nyugdíjkorhatár? Szociális statisztikai évkönyv 2000, KSH, Budapest, 2001.
- United Nations (2002): International plan of action on ageing.
- Utasi Ágnes (2005): Generációváltás, öregkor és modernizáció ellentmondásai. In Az időskorúak társadalmi helyzete és ellátása. A szociális alapszolgáltatások. Szöveggyűjtemény, Magyar Máltai Szeretetszolgálat Jelzőrendszeres Házi Segítségnyújtás Országos Módszertani Központ. http://www.maltai.hu/data/nodes/364/file/alapellatas_szovegyujtemeny.pdf (A letöltés dátuma: 2012. 12. 07.)
- Vukovics Gabriella (1988): A demográfiai öregedésről. In Szémán Zsuzsa [szerk.]: Nyugdíjkor(határ?) Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- Walker, Alan (2002): An active ageing strategy. In International Social Security Review, vol. 55. 1/2002.
- Walker, Alan (2006): Active aging in employment: its meaning and potential In. Asia-Pacific Review, Vol. 13, No.1.
- WHO (2002): Active ageing: A policy framework